संस्कृतम्

आह्लादः

द्वादशी कक्षा

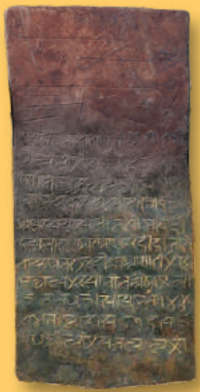

भारताचे संविधान

भाग ४ क

नागरिकांची मूलभूत कर्तव्ये

अनुच्छेद ५१ क

मूलभूत कर्तव्ये – प्रत्येक भारतीय नागरिकाचे हे कर्तव्य असेल की त्याने –

(क) प्रत्येक नागरिकाने संविधानाचे पालन करावे. संविधानातील आदर्शांचा, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रगीताचा आदर करावा.

(ख) स्वातंत्र्याच्या चळवळीला प्रेरणा देणाऱ्या आदर्शांचे पालन करावे.

(ग) देशाचे सार्वभौमत्व, एकता व अखंडत्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.

(घ) आपल्या देशाचे रक्षण करावे, देशाची सेवा करावी.

(ङ) सर्व प्रकारचे भेद विसरून एकोपा वाढवावा व बंधुत्वाची भावना जोपासावी. स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणतील अशा प्रथांचा त्याग करावा.

(च) आपल्या संमिश्र संस्कृतीच्या वारशाचे जतन करावे.

(छ) नैसर्गिक पर्यावरणाचे जतन करावे. सजीव प्राण्यांबद्दल दयाबुद्धी बाळगावी.

(ज) वैज्ञानिक दृष्टी, मानवतावाद आणि जिज्ञासूवृत्ती अंगी बाळगावी.

(झ) सार्वजनिक मालमत्तेचे जतन करावे. हिंसेचा त्याग करावा.

(ञ) देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होण्यासाठी व्यक्तिगत व सामूहिक कार्यात उच्चत्वाची पातळी गाठण्याचा प्रयत्न करावा.

(ट) ६ ते १४ वयोगटातील आपल्या पाल्यांना पालकांनी शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.

अभ्यास-२११६/(प्र.क्र.४३/१६) एसडी-४ दिनाङ्कः-२५.४.२०१६ इत्यमुं शासननिर्णयक्रमाङ्कम् अनुसृत्य स्थापितायाः समन्वयसमित्याः उपवेशने ३०.०१.२०२० दिने इदं पुस्तकम् २०२०-२१ इति शैक्षणिकवर्षतः अनुमानितम् ।

द्वादशी कक्षा

संस्कृतम्

आह्लादः

(मराठी, गुजराती, हिन्दी, इंग्रजी इत्यादीनां माध्यमानां कृते)

महाराष्ट्रराज्य-पाठ्यपुस्तक-निर्मितिः तथा अभ्यासक्रम-संशोधन-मण्डलम्, पुणे-४

G5L8C9

'स्मार्टफोन' इति उपकरणेन 'दीक्षा ॲप' द्वारा पाठ्यपुस्तकस्य प्रथमपृष्ठे योजितेन Q. R. Code माध्यमेन (PDF) पाठ्यपुस्तकं द्रष्टुं शक्यते तथा पाठ्यपुस्तके योजितेन Q. R. Code साहाय्येन दृक्श्रव्य-अध्ययन-अध्यापनसाहित्यम् उपलभ्यते ।

प्रथमावृत्तिः - २०२०
प्रथमं पुनर्मुद्रणम् - २०२१

© महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे - ४११ ००४.
अस्य पुस्तकस्य सर्वे अधिकाराः महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सन्ति। महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सञ्चालकस्य लिखित-अनुमतिं विना अस्य पुस्तकस्य कमपि भागम् उद्धृतं कर्तुं न शक्यते।

संयोजनम् :
श्रीमती सविता अनिल वायळ
विशेषाधिकारी, मराठी
पाठ्यपुस्तकमण्डलम्, पुणे.

चित्रकार :
फारुख नदाफ

मुखपृष्ठम् :
फारुख नदाफ

अक्षरयोजनम् :
भाषाविभागः
पाठ्यपुस्तकमण्डलम्, पुणे.

निर्मिति :
सच्चिदानन्द आफळे,
मुख्यनिर्मिति-अधिकारी
राजेन्द्र चिन्दरकर,
निर्मिति-अधिकारी
राजेंद्र पांडलोसकर
सहायक निर्मिति-अधिकारी

कागदम् :
70 GSM Creamwove

मुद्रणादेश :
N/PB/2021-22/0.07

मुद्रक :
M/s. Delight Printers,
Pune

प्रकाशकः
विवेक उत्तम गोसावी
नियन्त्रकः
पाठ्यपुस्तकनिर्मितिमण्डलम्,
प्रभादेवी, मुम्बई - २५.

संस्कृतभाषातज्ज्ञसमितिः

पं. गुलाम दस्तगीर बिराजदार (अध्यक्षः)
डॉ. प्रज्ञा देशपाण्डे
श्रीमती तरङ्गिणी खोत
डॉ. प्रसाद भिडे
डॉ. मञ्जूषा गोखले
डॉ. शिवराम भट्ट
श्रीमती सविता अनिल वायळ (सदस्य-सचिव)

संस्कृतभाषाभ्यासगणसदस्याः

डॉ. ओङ्कार जोशी	डॉ. अजय निलङ्गेकर
श्रीमती मुग्धा रिसबुड	श्रीमती मैथिली पोतनीस
श्रीमती प्राची कुण्टे	डॉ. लीना हुन्नरगीकर
श्री. मकरन्द दामले	श्रीमती श्वेता पवनीकर
डॉ. माधव केळकर	श्रीमती धनश्री लेले
श्रीमती अदिती माधवन्	श्रीमती पल्लवी जोशी
डॉ. अरुणा श्यामराज	श्रीमती ऋचा वैद्य
डॉ. प्रसादशास्त्री कुलकर्णी	श्री. जगदीश इन्दलकर

निमन्त्रितसदस्याः

डॉ. ज्योत्स्ना खरे	श्री. राजेन्द्र दातार
श्री. सौरभ बोन्द्रे	श्री. कीर्तिञ्जय गोरे

भारतस्य संविधानम्

प्रस्तावना

वयं, भारतस्य जना:, भारतं सम्पूर्णप्रभुत्वसम्पन्नं, समाजवादिनं, सम्प्रदायनिरपेक्षं, लोकतन्त्रात्मकं गणराज्यं विधातुं, तस्य समस्तान् नागरिकांश्च

सामाजिकम्, आर्थिकं, राजनीतिकं च न्यायं,
विचारस्य, अभिव्यक्ते:, आस्थाया:, धर्मस्य,
उपासनायाश्च स्वतन्त्रतां,
प्रतिष्ठाया:, अवसरस्य च समतां प्रापयितुं;
तेषु सर्वेषु च
व्यक्तिगौरवस्य राष्ट्रस्य एकताया:,
अखण्डतायाश्च सुनिश्चायिकां बन्धुतां
वर्धयितुं;

कृतदृढसङ्कल्पा: अस्याम् अस्मदीयायां संविधानसभायाम्

अद्य, ख्रिस्तीये १९४९ तमे वर्षे नवम्बरमासस्य २६-तमे दिने (२००६-तमे विक्रमसंवत्सरे मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे सप्तम्यां तिथौ) एतेन इदं संविधानम् अङ्गीकृतम्, अधिनियमितम्, आत्मार्पितं च कुर्महे ।

राष्ट्रगीतम्

जनगणमन–अधिनायक जय हे
भारत–भाग्यविधाता ।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधितरंग,
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिस मागे,
गाहे तव जयगाथा,
जनगण मंगलदायक जय हे,
भारत–भाग्यविधाता ।
जय हे, जय हे, जय हे,
जय जय जय, जय हे ।।

प्रतिज्ञा

भारतो मम देशोऽयं भारतीयाश्च बान्धवाः ।
परानुरक्तिरस्मिन् मे देशेऽस्ति मम सर्वदा ।।१।।

समृद्धा विविधाश्चास्य या देशस्य परम्पराः ।
सन्ति ताः प्रति मे नित्यमभिमानोन्नतं शिरः ।।२।।

प्रयतिष्ये सदा चाहमासादयितुमर्हताम् ।
येन तासां भविष्यामि श्रद्धायुक्तः पदानुगः ।।३।।

सम्मानयेयं पितरौ वयोज्येष्ठान् गुरूंस्तथा ।
सौजन्येनैव वर्तेय तथा सर्वैरहं सदा ।।४।।

स्वकीयेन हि देशेन स्वदेशीयैश्च बान्धवैः ।
एकान्तनिष्ठमाचारं प्रतिजाने हि सर्वथा ।।५।।

एतेषामेव कल्याणे समुत्कर्षे तथैव च ।
नूनं विनिहितं सर्वं सौख्यमात्यन्तिकं मम ।।६।।

प्रस्तावना

आत्मीयाः छात्राः,

संस्कृतभाषायाः द्वादशकक्षायाः **'संस्कृत–आह्लादः'** इत्येतद् नूतनं पाठ्यपुस्तकं युष्मभ्यम् उपाहर्तुम् आह्लादम् अनुभवामः । अस्य पुस्तकस्य संस्कृतमाध्यमम् अस्मत्कृते पूर्वपरिचितम् एव । एकादशकक्षायां यत् संस्कृतभाषाकौशलम् अस्माभिः अधिगतं तस्य आधारेण द्वादशकक्षायां संस्कृताध्ययनं सुगमं भवेत् ।

एकादशकक्षायां भावमुद्राः अधीताः । अधुना छात्रैः विधि–निषेधपराः व्यावहारिकसूचनाः अध्येतव्याः । तथैव पञ्चविषयान् अधिकृत्य व्यावहारिकशब्दस्तबकाः अपि अध्येतव्याः। शब्दसङ्ग्रहसमृद्ध्या संस्कृतभाषा व्यवहारभाषा अपि अस्ति इति संस्कारः दृढः भवेत् । एतस्य पुष्ट्यर्थम् अस्मिन् वर्षे अपि प्रतिदर्शं वृत्तपत्रम् अवलोकनार्थम् अत्र दीयते ।

भाषाशास्त्रम्, सुशासनम्, प्रसाधनानि इति युगानुकूलाः विषयाः पाठ्यक्रमे अन्तर्भूताः । संस्कृतच्छात्राणां कृते संस्कृताध्ययनस्य उपयोजनं कथं शक्यम् इति सूचितं साहित्यपरिचयान्तर्गत–भारतविद्यया । अतः भारतविद्यान्तर्गतविषयाः मुखपृष्ठे पदं कृतवन्तः ।

'नाट्यकलशः' इति अस्य पाठ्यपुस्तकस्य प्रमुखम् आकर्षणम् । नाटकानि नाम संस्कृतभाषायाः वैभवम् । प्राचीनं तथा आधुनिकं नाट्यवाङ्मयम् अत्र आस्वादनीयम् । नाट्यकलशे पुत्रसङ्गमः इति मध्यवर्तिकल्पनाम् अनुसृत्य त्रयः नाट्यांशाः प्रस्तुताः । अतः मलपृष्ठे नटराजसहितं संस्कृतनाट्यप्रकाराः प्रदर्शिताः । व्याकरणे तद्धितान्ताः तथा कृदन्ताः एतयोः शब्दप्रकारयोः पुनरभ्यासः कारितः। प्रतिपाठं दत्तैः विस्तृतैः भाषाभ्यासैः अधीतस्य दृढीकरणं भवेत् । पाठ्यपुस्तके लक्षिताः उपक्रमाः ज्ञानवृद्धिकराः । पाठ्यपुस्तकेन सहैव अस्माकम् अभ्यासमण्डलसदस्यैः अध्ययनार्थम् उपयुक्तं दृक्–श्रव्य–साहित्यं निर्मीयते। तच्च Q. R. Code माध्यमेन योज्यते । छात्रैः तस्य उपयोगः अवश्यं करणीयः ।

संस्कृतवाङ्मयस्य विशेषरूपाः नैके विषयाः अस्मिन् पाठ्यपुस्तके स्पृष्टाः । संस्कृतभाषायाः द्वे रूपे अत्र चकास्तः नाम साहित्यभाषा ज्ञानभाषा च। अनेन पाठ्यपुस्तकेन सर्वे छात्राः संस्कृतवाग्विशेषान् अवगच्छन्तु अभिजातसंस्कृतसाहित्यं च आस्वादयन्तु । येन तेषु संस्कृताध्ययनरुचिः वर्धेत इति आशास्महे ।

(विवेक गोसावी)
सञ्चालकः
महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा
अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे.

पुणे
दिनाङ्कः – २१ फेब्रुवारी, २०२०
भारतीयसौरदिनाङ्कः – २ फाल्गुन, १९४१

संस्कृतम् ।

द्वादशकक्षा-छात्राणां संस्कृतभाषाविषये क्षमताविधानानि ।

क्षेत्रम्	क्षमताविधानानि
श्रवणम्	• संस्कृतमाध्यमे निर्मितस्य अपठितस्य ध्वनिमुद्रणस्य श्रवणं, संस्कृतस्य वर्णोच्चारवैशिष्ट्यानां सम्यक् ग्रहणम् । • वर्गे संस्कृतभाषया प्रदत्तानां सूचनानां विनायासं ग्रहणम् । • अपूर्वश्रुतानां संस्कृतसूक्तीनां स्तोत्राणां च नियतं श्रवणं ग्रहणं च । • दृक्श्रव्य-संस्कृतवार्तापत्रस्य नित्यश्रवणं सम्यक् अवग्रहणं च ।
भाषणम्	• वर्गे संस्कृतशिक्षकैः सह संस्कृतेन सरलं सम्भाषणं, नूतनशब्दानां प्रयोगः च । • संस्कृतकाव्यनाट्यादिषु सूक्तीनां नित्यसम्भाषणे उद्धरणम् । • संस्कृतभाषया नाटकादिषु संवादानाम् उद्धरणम् ।
पठनम्	• संस्कृतपाठानां वर्णोच्चारणवैशिष्ट्यानि अनुसृत्य उच्चैः पठनम् । • संस्कृतकाव्यस्तोत्रादीनां नियतं पठनम् । • संस्कृतनाट्यांशानां साभिनयं वाचनम् । • आधुनिकसंस्कृतनाट्यांशानां वाचनम् । • मूलसंस्कृतग्रन्थेभ्यः पाठ्येतराणां पाठ्यांशानां पठनम् ।
लेखनम्	• माध्यमभाषया संस्कृतपाठस्य विस्तृतं विवरणम् । • माध्यमभाषया संस्कृतनाट्यकथायाः रसग्रहणम् । • संवादलेखनं, प्रसङ्गवर्णनम् इत्यादिषु लेखनप्रकारेषु संस्कृतभाषया अभिव्यक्तिः । • संस्कृतभाषायाः अन्यभाषासु अनुवादस्य अधिकः अभ्यासः ।
अध्ययनम्	• द्वैभाषिकशब्दकोषस्य तथा धातुकोषः, अमरकोषः इत्यादीनां विशेषसंस्कृतकोषाणाम् उपयोगः। • अन्तरजाले उपलब्धानाम् अध्ययनसाधनां सातत्येन उपयोजनम् । • चलभाषे उपलब्धानां भाषाभ्यासस्य संसाधनानाम् उपयोजनम् ।
भाषाभ्यासः	• 'सति सप्तमी' इति संस्कृतभाषायाः वाक्यरचनाविशेषस्य परिचयः अवगमनं च । • संस्कृतनाट्यवाङ्मयस्य कालानुक्रमेण परिचयः । • आधुनिकसंस्कृतनाट्यस्य परिचयः अभिजातनाट्यवाङ्मयं तथा आधुनिकसंस्कृतनाटकम् अनयोः भेदस्य अवगमनम् । • भारतविद्यायाः परिचयः ।

अनुक्रमणिका

प्रथममण्डलम्

✻ सुगमसंस्कृतम् ।

१. व्यावहारिक–सूचना: । १

२. व्यावहारिकशब्दस्तबक: । ३

द्वितीयमण्डलम्

✻ पद्यम् ।

१. क्षणं मनोविनोदनम् । ५

२. उत्सवप्रिया देवभूमि: । १०

३. मोदं वितनोतु संवाद: । १८

४. भावेन भाव:, क्रियया क्रिया । २५

५. हनुमत्–प्लुति: । ३१

तृतीयमण्डलम्

✻ गद्यम् ।

१. भाषासंवाद: । ३९

२. प्राचीनकाले प्रसाधनम् । ४६

३. प्रजापालनार्थं राजकर्तव्यानि । ५४

चतुर्थमण्डलम्

✻ साहित्यपरिचय: ।

• भारतविद्या । ६०

• नाट्यविशेष: । ६१

पञ्चममण्डलम्

✻ नाट्यकलश: ।

१. भीमघटोत्कचयो: ।
२. दुष्यन्तसर्वदमनयो: ।
३. रामस्य कुशलवयो: च ।
} पुत्रसङ्गम: ६८–८७

४. भगवदज्जुकीयम्–प्रहसनम् । ८८

५. लोकरञ्जकं लोकनाट्यम् । ९४

षष्ठमण्डलम्

✻ लेखनकौशलम् ।

१. चित्रपटवर्णनम् । १०१

२. वृत्तान्तलेखनम् । १०५

सप्तममण्डलम्

✻ परिशिष्टम् ।

• नाम । ११०

• समास: । ११२

• कृदन्ता: । ११५

• तद्धितान्ता: । ११६

• अमरकोष: । ११७

• सूचनानुसारं परिवर्तनम् । ११८

प्रार्थना ।

ॐ भद्रं कर्णेभि: शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्रा: ।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायु: ।।
ॐ शान्ति: शान्ति: शान्ति: ।।

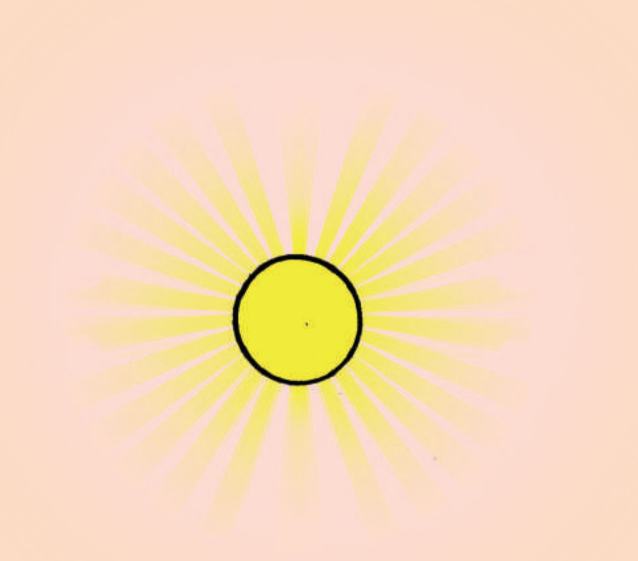

ॐ भूर्भुव: स्व: तत्सवितुर्वरेण्यं
भर्गो देवस्य धीमहि ।
धियो यो न: प्रचोदयात् ।।

ॐ विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव ।
यद् भद्रं तन्न आ सुव ।।

ॐ असतो मा सद् गमय
तमसो मा ज्योतिर्गमय ।
मृत्योर्माऽमृतं गमय ।।
ॐ शान्ति: शान्ति: शान्ति: ।।

ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा: मा गृध: कस्यस्विद्धनम् ।।